

ÅRSRAPPORT 2011

Riksantikvaren er direktorat for kulturminneforvaltning og er faglig rådgiver for Miljøverndepartementet i utviklingen av den statlige kulturminnepolitikken. Riksantikvaren har også ansvar for at den statlige kulturminnepolitikken blir gjennomført og har i denne sammenheng et overordnet faglig ansvar for fylkeskommunenes og Sametingets arbeid med kulturminner, kulturmiljøer og landskap. Denne rapporten inneholder utdrag fra fullstendig årsrapport til Miljøverndepartementet februar 2012.

2011 - et spennende år!

2011 har vært et rekordår for Riksantikvaren når det gjelder antall fredninger. Til sammen 21 ulike kulturminner bidrar til at fredningslisten blir mer representativ. Særlig kystkultur har vært vektlagt. To kulturmiljøfredninger, Bygdøy i Oslo og Tinfos på Notodden, er ferdigbehandlet hos Riksantikvaren i 2011 og oversendt Miljøverndepartementet.

Stortinget har gitt oss et mål å arbeide mot. Innen 2020 skal alle fredete bygninger, anlegg og fartøy være på et ordinært vedlikeholdsnivå. Dette arbeidet, sammen med sikring av et utvalg arkeologiske kulturminner, pågår gjennom bevaringsprogrammene. Imidlertid er etterslepet stort og behovet for økte tilskuddsmidler enda større. De to bevaringsprogrammene som har fremdrift etter planen er Stavkirkeprogrammet og Ruinprosjektet.

I 2011 ble krigsseilerskipet DS Hestmanden ferdig restaurert, 100 år etter sjøsettingen. Arbeidet har kostet Riksantikvaren til sammen 82 millioner. Ellers ble til sammen 20 fartøy ferdig restaurert ved hjelp av tilskudd fra Riksantikvaren i 2011.

Riksantikvaren har forsterket dialogen med forvaltningen i 2011, med helt nye prioriteringsbrev og flere fylkes- og fylkestingsbesøk. Direktoratet vil støtte regional og kommunal kulturminneforvaltning slik at den tar de nødvendige kampene i kontroversielle saker. Vi har også startet en mer omfattende evaluering

av kulturminneforvaltningen på regionalt nivå.

Skal kulturminneforvaltningen lykkes, må ikke minst rammebetingelsene være tilstrekkelige i regionalforvaltningen. Dette gjelder både for fylkeskommunene og Sametinget. Vi viderebringer alle tilbakemeldinger fra fylkene om manglende ressurser til departementet.

En særlig satsing på kompetanseheving i kommunene ble innledet gjennom det brede prosjektet Kunnskapsløftet, der hensikten blant annet er å bedre dagens kulturminnedatabaser og digitalisering av relevante dokumenter, bilder og tegninger. Vi ønsker å bevisstgjøre kommuner, relevante sektorer og folk flest, slik at de setter pris på kulturminnernes verdi, og ser dem som et felles gode og premiss for lokal verdiskaping.

Byutvikling er et tema som engasjerer mange. Riksantikvaren har vært involvert i flere prinsipielle og store saker over hele landet i året som gikk. Det har vært stort utbyggingspress i byer som for eksempel Oslo, Hamar, Ålesund, Tromsø. Riksantikvarens NB!register er en oversikt over viktige kulturmiljøer i til sammen 75 norske byer og tettsteder. Gjennom fjoråret refereres det stadig til NB!registeret i lokale debatter, både fra lokal presse, interesseorganisasjoner og privatpersoner. Tilgang på fakta og økt kunnskap om kulturminnene rundt oss er alltid et godt bidrag til enda bedre debatt.

Foto: Joakim Krøvel

Tydelig og tidlig er vår visjon. På slutten av året fikk særlig Riksantikvarens råd om å frede Høyblokka og Y-blokka i regjeringskvartalet stor oppmerksomhet. Mot slutten av året gjennomførte vi også, ved hjelp av Synovate, en spørreundersøkelse om hvor viktig kulturminner er for folk flest. 94% svarte at kulturminner er viktig for Norge og vår felles historie.

Vi ser frem til engasjerte debatter også i 2012, året hvor Riksantikvaren også feirer sitt 100-årsjubileum!

Jørn Holme
riksantikvar

Forsidebilde (Østbanestasjonen i Oslo): I oktober 2011 fikk fremmøtte fikk se Østbanestasjonens nye farge, da veggen mot sjøsiden ble avduket. Verktøyene for å undersøke eldre fargelag er blitt stadig bedre. Østbanestasjonens nye hvitfarge er søkt tilbakeført til byggets opprinnelige hvitfarge fra 1882. Resten av Østbanestasjonen, inkludert fasaden mot Karl Johan, vil snart fremstå i samme farge. Foto: Karen Thommesen

Kultur- og Naturreise

Bygningene, stedene og terrenget rundt oss forteller hver sine historier. Men de fleste av historiene ligger godt skjult.

Prosjektet Kultur- og naturreise har som mål å presentere kulturarv og naturfenomen for reisende over hele landet via mobil teknologi. Utrustet med en moderne mobiltelefon eller elektronisk lesebrett får man tilgang til aktuelle fakta og fortellinger om natur, kultur og kulturarv på utvalgte steder. Ved å skanne en såkalt QR-kode, åpnes en nettside som forteller om stedet med tekst, bilder eller lyd.

Riksantikvaren, Norsk kulturråd, Statens kartverk og Direktoratet for naturforvaltning står bak Kultur- og naturreise. Prosjektet ble lansert i september 2011 og er i utgangspunktet et prøveprosjekt som går over to år. I denne perioden vil tre pilotprosjekter på Dovre, Sauherad og Akerselva i Oslo, bidra til å løfte fram mulige løsninger og tegne opp veien videre for at Kultur- og naturinformasjon skal bli tilgjengelig for reisende landet rundt.

Prosjektet kan også følges på: www.kulturognaturreise.no

Riksantikvarens budsjett 2011

Kap./Post		Tildelte midler (i 1000 kr)
1429.01	Driftsutgifter	115 281
1429.21	Spesielle driftsutgifter, kan nyttes under postene 72 og 73	30 915
1429.72	Vern og sikring av fredete og verneverdige kulturminner og kulturmiljøer, kan overføres, kan nyttes under post 21	216 212
1429.73	Brannsikring og beredskapstiltak, kan overføres, kan nyttes under post 21	11 953
1429.74	Fartøyvern, kan overføres	42 004
1429.75	Internasjonalt samarbeid, kan overføres	1 100
1429.77	Verdiskapingsprogram, kan overføres, kan nyttes under post 21	3 000
1429.78	Tilskudd til beslutningsgrunnlag for myndighetsutøvelse innen arkeologi, kan overføres, kan nyttes under post 21	6 500
Sum kap. 1429		426 965

Nærmere fordeling under post 72		(i 1000 kr)
Post		Tildeling 2011
Post 72	Vern og sikring av fredete og verneverdige kulturminner og kulturmiljøer, kan overføres, kan nyttes under post 21	216 212
1429.72.1	Tilskudd til arkeologiske undersøkelser ved mindre private tiltak	12 582
1429.72.2	Vern og sikring av fredete bygninger og anlegg	51 867
1429.72.3	Vern og sikring av bygninger og anlegg fra middelalderen	29 257
1429.72.4	Kystkultur	14 700
1429.72.5	Vern og sikring av fredete og andre særlie verdifulle kulturmiljøer og landskap	4 280
1429.72.6	Skjøtsel av automatisk freda kulturminner	8 808
1429.72.7	Fartøyvernssentrene	6 550
1429.72.8	Tekniske og industrielle kulturminner	42 202
1429.72.9	World Heritage List, nasjonale oppgaver	45 966
SUM Kap. 1429 POST 72		216 212

Prøveprosjekt i arkeologi

I april 2011 gikk ti av landets fylker i gang med et nytt og spennende prosjekt innen arkeologi. I en prøveperiode får fylkeskommunene selv myndighet til å fatte vedtak og ferdigstille arkeologiske arbeider i visse saker. Ordningen gjelder bl.a. enkeltliggende, vanlige kulturminner av typen kokegroper, ildsteder og dyrkningsspor. Fylkene som deltar i prøveprosjektet er Akershus, Hordaland, Møre og Romsdal, Nordland, Oppland, Rogaland, Sør-Trøndelag, Vestfold, Østfold og Oslo. Prosjektet varer fram til 1. april 2012. Tilbakemeldingene fra fylkene har så langt vært positive. "Dette er ressursparende og styrker kulturminneforvaltningen og kompetansen" sier fylkeskommunene.

2011 i

Tinnoset stasjon: Tinnosbanen var den første normalspora vekselstraumbanen i Noreg. Banen opna 11. juli 1909 og vart elektrifisert i 1911. Tinnosbanen var eit pioneranlegg med nye løysingar for bruk av vekselstraum. Denne teknologien vart seinare standard for all internasjonal jernbaneteknologi. Mykje av den opphavlege infrastrukturen til anlegget er godt bevart, noko som gjer anlegget kulturhistorisk ekstra verdifullt. Tinnosbanen vart freda i desember 2011. *Foto: Ståle Arfeldt Bergås, RA*

Ormelid gard: Riksantikvaren freda Ormelid gard i Fortunsdalen, Luster i Sogn i august 2011. Garden ligg omlag 450 meter over havet. Den tidlegaste tida det var drift på Ormelid er datert attende til år 2465 før Kristus. Dette er dokumentert gjennom arkeologiske funn. Ormelid er det eldste fleiserbruket som er kjend i Noreg. To av stølane er tidfesta til overgangen mellom vikingtida og mellomalderen. *Foto: Hans Olav Stegarud, RA*

Svalbard:

Amundsvillaen på Svalbard vart opna på nytt i 2011. Etter ein to år lang restaureringsprosess med omfattande byggearbeid og konservering, framstår villaen i dag slik som han var på 1920- og 30-talet. *Foto: Linda Bakken, Kings Bay*

Vestfold: Ein regntung dag hausten 2011 tok elevar ved Unneberg skole i Sandefjord med seg fleire gjester, mellom dei riksantikvaren, ut for å rydde områda rundt bygdeborga og to gravplassar frå jernalderen. Elevane ved Unneberg skole har delteke og fått midlar gjennom prosjektet «Rydd eit kulturminne» i regi av Norsk Kulturarv. Skolar frå heile landet deltek i prosjektet. I løpet av 2012 vil Riksantikvaren dele ut premiar til dei flinkaste skolane rundt om i landet. *Foto: Mari Mette Eriksen, RA*

Villa Schreiner:

To flotte representantar for moderne arkitektur vart freda i 2011: Funkisperlene Villa Schreiner, teikna av Sverre Fehn, og Villa Stenersen, teikna av Arne Kosmo. *Foto: Simen S. Jørgensen, RA*

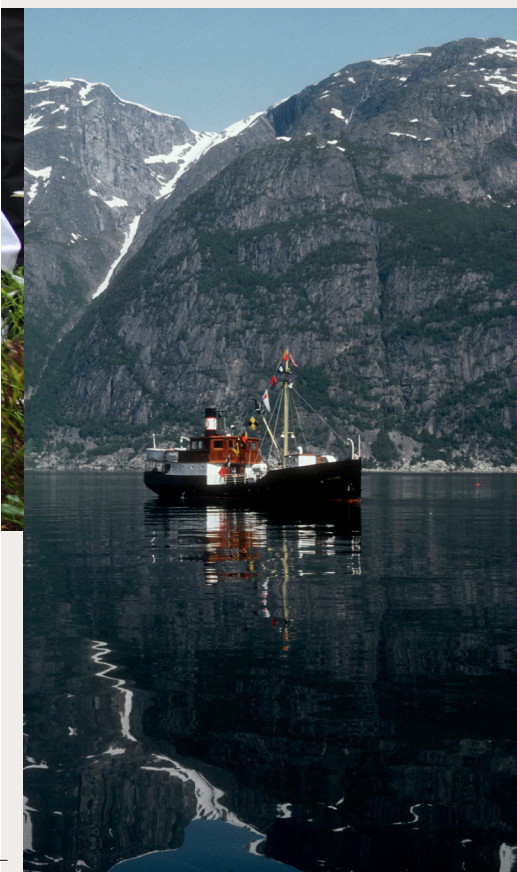
bilder

D/S Hestmanden: I november 2011 feira H.M. Kong Harald D/S Hestmandens 100års-jubileum saman med 240 tidlegare norske krigsseglarar. D/S Hestmanden er i dag det einaste attverande skipet frå Nortraship-flåten. Skipet har vore ein trufast slitar i norsk kystfart, delteke i fleire hevings- og bergingsprosjekt og ikkje minst fungert som fraktemann gjennom to verdskrigrar. Skipet er sett i stand ved hjelp av over 80 millionar i tilskott frå Riksantikvaren. *Foto: Bredalsholmen Dokk og Fartøyvernssenter i Kristiansand.*

Solbråsetra: I september 2011 freda Riksantikvaren Solbråsetra i Sør-Fron kommune i Gudbrandsdalen. Solbråsetra er nemnt i skriftlege kjelder allereie frå 1668 og er kjend som opphavsstaden for Gudbrandsdalsosten. *Foto: Magnhild Apeland, Oppland Fylkeskommune*

M/S Granvin: Bilferja M/S Granvin vart freda av Riksantikvaren i 2011. Fram til 2017 vil Riksantikvaren freda eit utval fartøy i forskjellige kategoriar. I utvalet skal fartøy frå ulike tider og delar av landet, med ulike konstruksjonar og forskjellige funksjonar vere representerte. I 2011 har Riksantikvaren hatt fokus på bilferjer og vil i 2012 sjå nærare på passasjerferjer. *Foto: Erik Småland, RA*

Fredingsgjennomgangen: Gjennom prosjektet fredingsgjennomgangen skal alle fylke gå gjennom fredingsvedtak frå perioden 1923-1979 og presisere omfanget av, formålet med og innhaldet i fredingane. I 2011 vart fylka Møre og Romsdal og Buskerud ferdige med dette arbeidet. Fredingsgjennomgangen i Møre og Romsdal omfattar om lag 60 bygningar fordelte på om lag 40 anlegg, medan fredingsgjennomgangen i Buskerud omfattar 150 bygningar fordelte på 78 anlegg. Totalt omfattar prosjektet på landsbasis om lag 1900 bygningar fordelte på om lag 920 anlegg.

Bilete til venstre/Møre og Romsdal: Hovudbygningen på Ner-Hole i Rauma kommune er bygd av naturstein, eit materiale som er uvanleg i distriktet. *Foto: Berit Rønsen, RA.* **Bilete til høgre/Buskerud:** Bangegården i Drammen er forma i louisiseize-stil frå rundt 1790, og er eit godt eksempel på ein av handlungardane i Drammen. *Foto: Kristoffer Dahle, RA*

Foto: Tone Olstad, NIKU

Bryggen i Bergen

Stabilt grunnvann skal sikre Bryggen for fremtiden.

I 2011 bevilget Regjeringen 45 millioner ekstra for å snu den negative utviklingen som truer både husene på Bryggen og kulturlagene under. Arbeidet med å stabilisere grunnen under verdensarvstedet startet opp 1. desember 2011.

I løpet av de siste 25 årene har grunnvannet under deler av Bryggen sunket med mer enn 1,5 meter. Det har ført til at flere av de bevaringsverdige husene i området har fått store setningsskader. Kulturlagene under Bryggen inneholder 1000 år av vår mest spennende historie. I arbeidet som nå utføres skal også disse kulturminnene bevares så godt som mulig.

Man kan også følge arbeidet på Bryggen i Bergen på: www.prosjektbryggen.no/

Foto: Marte Boro, RA

Nasjonalt pilegrimssenter etablert

Foto: Ragnhild Hoel, RA

Riksantikvaren fikk i 2011 i oppdrag å etablere et midlertidig nasjonalt pilegrimssenter i Trondheim. Oppdraget ble gitt av Miljøverndepartementet i forståelse med Fornyelses-, administrasjons- og kirke departementet og Nærings- og handelsdepartementet.

1. april 2011 tiltrådte Berit Lånke som pilegrimsdirektør. Lånke kom fra stillingen som daglig leder for Nidaros Pilegrimsgård i Trondheim og har i mange år vært engasjert i pilegrimsarbeid.

Det midlertidige nasjonale pilegrimssenteret har fått lokaler sentralt ved Nidarosdomen, og vil ha pilegrimsleder i hele Norge som interesseområde. Senteret skal ha et særlig ansvar for de godkjente pilegrimsledene.

Nidaros var det største pilegrimsmålet i Nord-Europa i middelalderen. Du kan følge i pilegrimenes fotspor ved å gå Pilegrimsleden – tilrettelagte turveier gjennom 45 kommuner og syv fylker.

Kunnskapsløftet 2011

Høsten 2011 mottok 28 kommuner støtte til forskjellige tiltak for økt aktivitet i kulturminnearbeidet. Åtte kommuner fikk støtte til å registrere kulturminner som grunnlag for kulturminneplaner. Seks kommuner fikk hjelp til *MOV*-miljøovervåking, som innebærer å følge tilstandsutviklingen til kulturminner over tid. Ytterligere seks kommuner fikk støtte til arbeidet med å opprette et felles kulturminnekontor. Øvrige prosjekter omfattet alt fra å nyttiggjøre seg bygningsvernkompetansen på Maihaugen, til landskapsanalyser og stedsanalyser.

Kulturminnevern og energisparing

Riksantikvaren har gjennom 2011 vært en pådriver for økt kunnskap om gamle bygningers påvirkning på klimaet og utvikling av gode råd for energieffektivisering av gamle bygg. Huset i Nedre Bakklandet 33 i Trondheim ble anvendt i en undersøkelse som sammenliknet et nytt lavenergihus og et gammelt laftehus. Undersøkelsen ble gjennomført av Civitas på oppdrag fra Riksantikvaren. Riksantikvaren har også bidratt til andre undersøkelser og rapporter som blant annet omhandler energieffektivisering av verneverdig bebyggelse.

Kystkultur fra nord til sør

Kystkultur har tidligere vært underrepresentert på fredningslistene. Fire flotte representanter for norsk kystkultur ble fredet i 2011.

Foto: Geirr Olav Gram, RA

VÅGSBERGET

Vågsberget i Vågsøy kommune i Sogn og Fjordane er en fremragende representant for norsk kystkultur fra en tid der sjøen var en viktig handelsvei. Vågsberget ligger i et uforstyrret natur- og kulturlandskap og er en av de best bevarte handels- og gjestgiverstedene på Vestlandet. Vågsberget ble bygd på slutten av rundt 1800, men selve stedet har historie bakover til 1600-tallet.

Foto: Monica Anette Rusten, RA

LINDLAND

Bygningsmiljøet på Lindland i Kvinesdal i Vest-Agder er spesielt fordi det kombinerer jordbruk, fiske og handel. Dette var det første komplette småbruket nær sjøen som ble fredet. Svært få helhetlige kombinasjonsbruk ved kysten er bevart i Sør-Norge. Bygningene danner et komplett gårdstun og er et meget godt eksempel på kombinasjonsbruk på Sørlandet.

Foto: Thor Anders A. Svensson, Troms fylkeskommune

BRATREIN KYSTGÅRD

Den nordnorske kystgården Bratrein (Karlsøy kommune i Troms) ble oppført rundt 1850. Gården er et meget godt eksempel på hvordan jordbruk og fiske var en sentral del av kystkulturen til langt inn på 1900-tallet. Bygningene har stor verdi i forhold til kunnskap om byggemetoder og gir et godt innblikk i utviklingen mange bygninger gjennomgår over tid.

Foto: Siv Nytraen Leden, RA

RØRVIK GÅRD

Rørvik gård (Tysfjord kommune i Nordland) er et komplett gårdsanlegg fra slutten av 1800-tallet. Gården er et typisk nordnorsk kombinasjonsbruk, der hovednæringene var jordbruk og fiske i fjorden og på Lofoten. Dette er et anlegg som før var vanlig, men som det i dag er svært få igjen av.

Landsverneplaner

Gjennom prosjektet "Statens kulturhistoriske eiendommer" utarbeider alle statlige sektorer landsverneplaner. En landsverneplan er en oversikt over den enkelte sektors verneverdige eiendommer og historikk, og danner blant annet grunnlaget for eventuelle fredninger. I 2011 var Helse- og omsorgsdepartementets landsverneplan den første som ble er ferdigstilt for fredninger. I tillegg ble landsverneplan for Kunnskapsdepartementet, Justisdepartementet og Barne- og likestillingsdepartementet overlevert RA for videre behandling knyttet til forskriftsfredninger.

Fangeleir fredet

Riksantikvaren har startet en prosess med å frede og merke gjenværende spor etter fangeleirene fra 2. verdenskrig. I september 2011 fredet Riksantikvaren tuftene etter den såkalte Serberleiren fra 2. verdenskrig ved Øvre Jernvann i Narvik. Det finnes ikke lenger stående bygninger i området, men Riksantikvaren mener likevel det er riktig å verne stedet. Tuftene ved Øvre Jernvann er blant få spor som er igjen etter de rundt 500 tvangsarbeidsleirene som fantes i Norge under krigen. Leiren er også et gravsted. Under andre verdenskrig var det om lag 120.000 utenlandske krigsfanger i Norge. Nær 20.000 av disse døde. Fangene ble satt til å bygge veier, flyplasser, jernbaner og militæranlegg. Noen av anleggene inngår i den infrastrukturen vi bruker i dag - uten å kjenne til den blodige forhistorien.

Graver ved Øvre Jernvann. Foto: Narviksenteret

Gamle hus nå og da

”Gamle hus nå og da” er ett av Riksantikvarens miljøovervåkingsprogram. Målet med programmet er å få oversikt over tap, endringer og fysisk tilstand for SEFRAK-registrerte bygninger eldre enn 1900. Data fra registrering av et stort antall bygninger i 18 kommuner danner grunnlaget for resultatene i undersøkelsene. Overvåkingsprogrammet startet opp i år 2000. Hvert 5 år kontrollregistreres alle bygningene i undersøkelsen på nytt. Data fra undersøkelsen i 2010 ble ferdig bearbeidet i 2011.

Stortingets mål tilsier et årlig tap av verneverdige kulturminner ikke skal overskride 0,5%. Rapportene fra i fjor viser at det er ingen forbedring å spore fra tidligere målinger, snarere tvert i mot. I perioden fra 2005 til 2010 har det vært et tap på 4% av den undersøkte bygningsmassen, det gir et gjennomsnittlig årlig tap på 0,8%.

Mediedekning 2011

Totalt var det 6799 oppslag om Riksantikvaren i 2011. Dette tilsvarer et gjennomsnitt på 566 oppslag hver måned eller om lag 18 oppslag per dag gjennom hele året. Blant disse oppslagene har Riksantikvaren vært omtalt i 52 ledere, 40 kommentarer og vært på 5 førstesider. Vi har sendt ut 63 pressemeldinger i 2011. I tillegg har vi hatt 15 debattinnlegg og kronikker på trykk.

I mars dominerer artikler om fredningen av Odda smelteverk (pressemeldingen “Freder industrihistorie i Odda” førte alene til over 30 artikler), tilskudd til fartøyvern (pressemelding sendt ut til alle fylker) og Munch-museet (pressemelding om Riksantikvarens innsigelse). Økningen i juli har bakgrunn i at Riksantikvaren utalte at Høyblokka har stor verdi i kjølvannet av terroranslaget. Fredningen av Ormelid gård skaper mye oppmerksomhet i august og det samme gjør 100-års markeringen av «Hestmanden» i november. På slutten av året skriver vi en kronikk i Aftenposten om bevaring av Høyblokka, som gir ringvirkninger også i en rekke andre medier.

Besøksadresse: Dronningensgate 13, 0152 Oslo,

Postadresse: Riksantikvaren, Direktoratet for kulturminneforvaltning, Postboks 8196 Dep. N-0034 Oslo

Telefon: (+47) 22 94 04 00, Telefaks: (+47) 22 94 04 04, e-post: postmottak@ra.no